

ТАРАС БОРОВЕЦЬ І "ПОЛІСЬКА СІЧ"*

УПА(Б-Б) І РАДЯНСЬКІ ПАРТИЗАНИ

Навесні 1942 року ім'я Тараса Боровця стало відомим широкому загалу. Боротьба проти німецьких загарбників, хоча і обмежена, принесла йому популярність. УПА(Б-Б) в цей час нараховувала до трьох тисяч чоловік. Це була поважна військова сила. Радянський партизанський рух на початку 1942 року тільки зароджувався. Майже всі бази, які були залишені для розвитку партизанської боротьби в тилу німецького окупанта, були викриті, кадри – розгромлені. Диверсійно-розвідувальні групи і загони особливого призначення лише розпочинали свою діяльність. Тому керівники радянських партизанських загонів намагались залучити Бульбу на свою сторону. "У лютому 1942 року, – писав О.Шуляк, – більшовики шукають контакту зі штабом в Олевську, а в березні цього ж року вже прибув їхній емісар на пункт Кармелюка в Людвиполі з пропозицією зустрічі компетентних осіб"¹.

Але особливої інтенсивності контакти досягли після того, як у кінці червня 1942 року в район Мозирських лісів був закинтий загін особливого призначення на чолі з Дмитром Медведєвим. У складі загону перебував полковник Генерального штабу Червоної Армії Лукін, який проводив переговори з отаманом.

На початку вересня Лукін зустрівся з Тарасом Боровцем на хуторі Глушків, що поблизу села Бельчанки.

Радянський представник запропонував керівникові УПА(Б-Б) спільно з радянськими партизанами розпочати боротьбу проти окупантів. Для початку Лукін дав Бульбі-Боровцю завдання знищити Коха. Але Тарас Боровець, надіючись знайти порозуміння з гітлерівцями, зайняв вичікувальну позицію. Він не хотів ослаблювати УПА(Б-Б) боротьбою з радянськими партизанами, проте і не хотів зв'язувати себе певними зобов'язаннями. Поліський діяч розумів також, що після вбивства Е.Коха шлях до переговорів з нацистами буде закритим. Більше того, боротьба з ними для бульбівців стала б неминучою.

Тому, щоб виграти час, Т.Боровець заявив, що з цього дня (16 вересня) він вступає на шлях боротьби з німцями. Отаман запропонував радянським партизанам установити нейтралітет. "Під кінець зустрічі Бульба запропонував обмінятися паролями між партизанами і націоналістами", – писав у своїх спогадах Д.Медведєв².

Переговори показали відмінність позицій обох сторін. "Червоні емісари вимагали формального підпорядкування націоналістичних банд радянському контролю, в той час як Боровець і його прихильники були

* Закінчення. Початок в № 1 часопису за 1994 рік.

єдиними у відстоюванні обмеженої домовленості в боротьбі проти німців"³

Раніше вже зазначалось, що в УПА(Б-Б) існували дві, здавалось взаємовиключаючі сили, одна з яких намагалась за будь-яких обставин якщо не співпрацювати, то уникнути відкритої боротьби з гітлерівцями, а інша – боротись з ними. Останню підтримував Міtringа і його прихильники. Вони об'єктивно прагнули до нейтралітету з радянськими партизанами, до зосередження головної уваги на боротьбі з німецькими окупантами.

Ця група становила "ліве крило" бандерівської партії. До неї входили Турчинович, Ревак, Паладійчук, Борис Лівицький, які разом з похідною групою ОУН(Б) прямували в столицю України проголосити акт відновлення української держави.

Однак у дорозі до Києва їх група була репресована гітлерівцями. Частина молодих людей врятувалась від арешту, пішовши в підпілля. Пізніше, побачивши, що програма "лівого крила" не знаходить підтримки в ОУН(Б), вони, за винятком Бориса Лівицького, попрямували на Волинь, де знайшли притулок у "Поліській Січі".

При підтримці ад'ютанта Боровця – Леоніда Щербатюка, Міtringа і його прихильники заснували Українську народно-демократичну партію (УНДП)⁴.

Побувавши на території України, яка до початку війни перебувала в складі СРСР, Міtringа особисто переконався у відсутності широкої підтримки націоналістичної програми ОУН. Висновок, який він зробив – "треба обов'язково організувати якусь політичну силу, яка б вела розумну, насамперед ідеологічно-світоглядну боротьбу проти компартії, німців, супернаціоналістів"⁵.

Матеріали про УНДП знаходимо в повідомленнях радянських партизанських командирів в УШПР. В одному з них вказувалось: "На території Західної України із минулих націоналістичних груп створена українська народно-демократична партія. Створено і вироблено програму партії.

В останній УНДП прокламує себе партією українських трудящих міст і сіл, яка бореться за повне визволення українського народу, а також за владу трудящих і звільнення від національного гніту. Ця партія бореться за перебудову Європи і Азії за принципом самовизначення націй, проти звірячої експлуатації і знищення одних народів іншими. УНДП випускає газету "Земля і влада"⁶.

Але на практиці вплив партії був незначним, тому в УПА(Б-Б) переважили пронацистські настрої. Відповідно і статус-кво у стосунках бульбівців із радянськими партизанами рано чи пізно мав бути зруйнованим. Події в цьому напрямку не забарились.

Першого березня 1943 року на мосту через річку Случ, що поблизу

села Хотин тодішнього Людвипільського району, був обстріляний разом з іншими членами загону особливого призначення радянський розвідник М.І.Кузнецов ⁷. Ця подія стала початком жорстокої боротьби між двома силами.

Медведев пояснював такий розвиток подій тим, що гітлерівські керівники дали наказ Бульбі-Боровцю розпочати війну з партизанами.

Протилежну позицію займав Тарас Боровець. "Однак від половини лютого 1943 року, – писав отаман, – наш домовлений нейтралітет із Лукіним був остаточно по-більшовицькому, односторонньо зірваний. Це пояснювалося головно тим, що вже в той час Червона Армія почала свій наступ під Сталінградом" ⁸.

Третю версію подають документи архіву СБ України.

"Бульба був небезпечним для німців, а особливо його союз з радянськими партизанами. Тоді вони вдалися до провокації.

Організувавши партизанські загони із куркульського антирадянського елемента, в тому числі і військовополонених Радянської Армії, німці послали їх під виглядом радянських партизан нападати на бульбівців, викликаючи тим самим в останніх ворожнечу до наших партизан. Після одного з таких кровопролитних зіткнень бульбівці порушили перемир'я" ⁹.

Більш реальну основу має третя версія. Підтвердженням тому є декілька фактів.

Так, німецькою окупаційною владою в листопаді 1942 року була видана інструкція для всіх спецслужб III Рейху, в якій зокрема містилось застереження: "Не допустити до згоди партизанів і націоналістів" ¹⁰.

В іншому документі, який походив від керівників партизанських загонів, також стверджувалось, що "коли Бульба жив мирно з радянськими партизанами і нападав на німців, він користувався популярністю і підтримкою населення" ¹¹. Звичайно, такий стан речей не влаштовував німецьких загарбників. Головним у їх політиці було втілення лозунгу "розділяй і володарюй, знищуючи".

Або такий факт. Полковник Лукін, який був безпосереднім представником Генерального штабу Червоної Армії на переговорах з Бульбою-Боровцем, повернувся з "Центру" до загону Медведева після порушення нейтралітету ¹². До того ж командування загону особливого призначення не могло не знати позиції керівництва УШПР і КП(б)У щодо націоналістів. У 1943 році Хрущов підготував спеціальне послання, в якому роз'яснювалась офіційна тактика радянського керівництва. У ньому наказувалось: "Не виступати збройно проти цих загонів (УПА. – Авт.), якщо вони самі на вас не нападають, пам'ятаючи, що головний наш ворог – фашистська Німеччина" ¹³. Після порушення нейтралітету формуваннями Бульби-Боровця, радянські партизани посилили збір детальної інформації про діяльність УПА(Б-Б).

Лектор ЦК КП(б)У, що перебував у з'єднанні Сабурова у вересні 1943

року зазначав: "У Ровенській області діють збройні формування бульбівців. Як правило, вони нападають на невеликі групи партизан, вирізають польські села. Проти німців не виступають, і їх німці не чіпають" ¹⁴.

Бегма в червні 1943 року доповідав в УШПР: "У Ровенській області діють бульбівські загони: Береги – 400 чоловік, Легенди – 450, Єримщини – 325, Орла – 100, Махарка – 300 чоловік" ¹⁵.

До дій УПА (Б-Б) з особливого прихильністю приглядався Сабуров. У червні 1943 року він в радіограмі Строкачу повідомляв: "Одне групування бульбівців знаходиться в районі Домбровиці-Сарни- Володимерець, а інше по селах і хуторах від Сарн до Рокитного. Частково бульбівці живуть нелегально в Сарнах, Рокитно, Домбровиці та Дерезнянському районі. Угрупування націоналістів нараховує до шести тисяч чоловік" ¹⁶.

В іншій радіограмі в УШПР Сабуров посилав 10 заповідей, що були поширені серед членів УПА(Б-Б). Вони дещо не "вписуються" в загальний портрет програмних документів бульбівців. Для 10 заповідей характерними є більше акцентування на національному питанні в шовіністичному дусі ¹⁷.

Такі і подібні матеріали надсилали й інші командири радянських партизан.

Між останніми та бульбівцями відбувались як невеликі сутички, так і великі бої. Про розмах одного з жорстоких зіткнень свідчить той факт, що в ньому сабурівці вбили 233 козаки УПА(Б-Б) ¹⁸.

Розробляючи плани подальшої діяльності загонів УПА(Б-Б), Тарас Боровець 5 жовтня 1943 року видав наказ, в якому говорилося: "1. Скрізь, де можливі сутички з переважаючими силами червоних, бандерівських партизанських загонів, відділи УНРА розформовуються і переходять у підпілля. 2. Абсолютно ніде не організовувати опору регулярній Червоній Армії в її поході на Захід. 3. Стримати населення від всяких виступів проти нового окупанта, щоб не викликати зайвих репресій і не нести несвоєчасних і даремних жертв. 4. Посилити діяльність органів УНРА у підпіллі з окремими наказами та інструкціями. Для досягнення нашої цілі ми повинні сьогодні триматися строгої конспірації і підпілля, щоб завтра знову вийти зі зброєю в руках" ¹⁹.

Особливо негативно позначився на розвиткові і діяльності бульбівського руху арешт її керівника в листопаді 1943 року. Шитов, один із радянських партизанських командирів, у донесенні в УШПР від 29.01.1944 року зазначав: "Активності бульбівці не 90 проявляють" ²⁰.

Але найгірше прийшлося загонам УНРА в лютому того ж року. Саме в цей час частини охорони тилу військ Українського фронту і органів НКВС розпочали ряд операцій, спрямованих проти націоналістичних формувань. У порівнянні з УПА(Б), члени якої опирались на досвідчене оунівське підпілля, загони УНРА виявились більш уразливими і понесли великі втрати ²¹.

Після вимушених боїв з частинами регулярних військ Радянської

Армії діяльність УНРА була позбавлена єдиного керівного центру. Окремі польові командири починають діяти на свій страх і ризик. Поступово діяльність бульбівських загонів завмирає.

СПРОБА КОНСОЛІДАЦІЇ

У кінці 1942 року Боровцю стало зрозуміло, що його "лісова дипломатія" зазнала поразки. Не довіряючи ні Москві, ні Берліну, він зробив висновок, що власними силами йому не вдасться протистояти більш могутнім потугам. Тому і здійснюються спроби знайти взаєморозуміння з різними політичними силами в Україні, добитись об'єднання усього українського народу.

Найбільш драматично склались його стосунки з бандерівцями. Як раніше зазначалось, у 1941 році Бульба-Боровець досяг домовленостей про співпрацю лише з представниками ОУН(М). Хоча останні не погоджувались з політичною платформою керівництва УНР, але з тактичних питань, особливо в галузі військової співпраці дійшли з отаманом певних домовленостей. З прихильниками ОУН(Б) керівникам цієї організації дійти згоди не вдалося.

Одна з причин такого характеру взаємин з ОУН(Б) – відсутність дієвого керівництва, яке виявилось б у змозі приймати відповідальні рішення і діяти відповідно до розвитку подій. Адже після Акту проголошення української держави 30 червня 1941 року гітлерівці заарештували провідних діячів бандерівської організації.

Взагалі ж керівництво ОУН(Б) з самого початку ставилося до можливості такої співпраці негативно. "Непорозуміння полягало в тому, що ми не підкорялись керівництву С.Бандери, і це зарахували проявом отаманії і анархії з нашої сторони", – писав у своїх мемуарах Т.Боровець²².

Ворожість між УПА(Б-Б) і ОУН(Б) полягала в поглядах Бульби і Бандери. "Ви признаєте фашистський принцип безумовної диктатури Вашої партії, а ми стоїмо на позиції кровної і духовної єдності цілого народу на основі демократії, де всі мають рівні права і обов'язки", – зазначав Боровець. Ми – продовжував отаман, утверджуємо багатогранність світогляду серед українського народу і не бачимо необхідності ліквідувати її штучними методами "єдності", а вважаємо, що єдино вірною буде та концепція, котра замість розпалювання внутрішніх міжусобиць за владу, мобілізує всі сили народу для боротьби в першу чергу із зовнішніми ворогами, підкоряє її не тій або іншій силі, партії, а пріоритету нації і держави"²³.

Водночас потрібно відмітити, що низові організаційні структури ОУН(Б) і УПА(Б-Б) певний період співпрацювали.

"У червні 1942 року бульбівський партизан Муха (вбитий бандерівцями в 1943 році) зав'язує контакт з Муляром, комендантом

гощанської боївки ОУН, для усталення пунктів зв'язку на Межиріччі", – писав у своїх мемуарах ад'ютант отамана ²⁴. Муляр з погодження межиріцького районного Кривоноса встановлює постійний зв'язок з Бульбою-Боровцем. Згодом до штабу як постійний представник ОУН(Б) делегується Антін Барвінський.

Керівники ОУН бандерівської течії в першій половині 1942 року негативно ставились до партизанської боротьби. У листівці ОУН(Б) "Боротьба партизанів і наше ставлення до неї" (червень 1942 р.) зазначалось: "Ми ставимось до партизанки вороже і рішуче її поборюємо. Сталін і Сікорський хотіли вбити одним пострілом двох зайців: знешкодити німців і з німецькою допомогою розбити українців. Ми мусимо берегти наші сили... Наш шлях – це не партизанська війна кількох сотень чи навіть тисяч, а народна революція мільйонних мас України" ²⁵.

Залишимо наразі поза увагою, що через декілька місяців керівництво ОУН(Б) різко змінило свої погляди стосовно партизанської боротьби.

З вищенаведеного матеріалу однозначно випливає: домовленостей про взаємодію досягти було неможливо. Але, не дивлячись на невдачі, Тарас Боровець знову і знову шукає шляхів порозуміння з бандерівським керівництвом.

У кінці червня 1942 року він звертається до ОУН(Б) і ОУН(М) з пропозицією організувати Українську Революційну Раду, яка б складалась з представників усіх українських організацій. Завдання Ради як надпартійного органу – керівництво загальнонаціональною політикою, створення генерального штабу і сформування відповідного напрямку військової діяльності. Проте і ця пропозиція була відкинута. "Ви нашу пропозицію відкинули, пояснюючи тим, що єдиним керівником українського народу являєтесь ви (ОУН(Б). – Авт.)", – писав Тарас Боровець ²⁶.

Після невдалої спроби налагодити стосунки з бандерівцями в політичній площині, Бульба запропонував останнім співробітництво у військовій сфері, але знову наштотхнувся на відмову ²⁷.

На розвиток стосунків між ОУН(Б) і УПА(Б-Б) великий вплив мала тогочасна політична ситуація в Україні.

Проводячи масові знищення мирного населення, військовополонених, гітлерівці викликали хвилю народного гніву. Почався масовий антинацистський опір, що засвідчили й архівні документи.

Командир I партизанської дивізії (Сумське партизанське з'єднання) П.Брайко в донесенні в УШПР зазначав: "1943 рік є початком масового руху волинського селянства, направленого на боротьбу проти німців. Мужик бив німців із-за вугла, в засаді, не давав контингенту, стихійно створював загони і групи..." ²⁸.

На нову політичну ситуацію швидко відреагували місцеві керівники ОУН(Б), які вимушені були, незважаючи на відсутність вказівок Проводу,

приступити до створення військових формувань.

Найбільшого успіху на цьому поприщі добився Р.Клячківський, краєвий провідник на північно-західних українських землях (ПЗУЗ), який за порівняно короткий час організував збройні загопи чисельністю близько 40 тисяч чоловік"²⁹.

Організацію військових відділів ОУН(Б) прискорили події, що відбувались в ОУН(М).

Вже в кінці весни 1942 року мельниківці приступили до формування власних збройних загонів. "Восени 1942 року німці накрили коло Варковичів (Дубенщина) невеликий транспорт зброї, ескортований українською поліцією для ОУН"³⁰, а вже в січні 1943 року обласний комендант "бойового-розвідного реферату Білий (ОУН(М). – Авт.) проводить напад на дубенську в'язницю і звільняє всіх в'язнів"³¹.

З весни 1943 року сили бандерівських формувань зростають як у якісному, так і в кількісному вираженні. Симпатії населення схилились до УПА(Б), чого не можна сказати про УНРА. Її ряди значно поріділи, підупав моральний дух козаків. Відповідно до розвитку подій змінювалась і поведінка обох сторін.

Разом з тим, кінець зими – початок весни 1943 року – період втрачених можливостей консолідації усіх націоналістичних сил . України. Особливо в лютому-травні 1943 року, коли в керівництві ОУН і УПА бандерівської течії намітились зрушення в сторону активізації боротьби з німецьким окупантом.

22 лютого відбулася офіційна зустріч між політичними представниками ОУН(Б) і Тарасом Боровцем. Переговори показали, що керівництво ОУН(Б) змінило погляд на партизанську боротьбу і вважає за необхідне її розбудову. Попередньо було домовлено: про збільшення кількості партизанських загонів, розробку єдиної політичної лінії для них, пропозиції стосовно єдиного штабу і керівництва. Обидві сторони домовились 9 квітня продовжити переговори.

У цей день від ОУН(Б) на переговори з'явилися "Юрко" і "Омелько"³². Під час контактів представники обох організацій підтвердили попередню домовленість про необхідність спільного штабу. Сторони дійшли також згоди про те, що "військові відділи перестають існувати самостійно, а вся українська націоналістична партія буде виступати під нашою старою назвою – УПА, – писав у листі до Проводу ОУН(Б) Тарас Боровець. – Крім цього, – продовжував він, – було намічено генеральну лінію військових дій, які повинні були б направлені головним чином проти німецьких окупантів і радянських парашутистів"³³.

Бульба запропонував бандерівській стороні добре підготувати виступ, щоб він був як організований контртерор і направлений на ворожий транспорт, військову промисловість, а також на важливі об'єкти стратегічного призначення.

Через два тижні повинні були пройти наступні переговори.

22 травня на зустріч приїхали представники УПА(Б-Б) та ОУН(М). Делегація від бандерівців не з'явилась.

З цього часу контакти між обома організаціями, направлені на згуртування усіх націоналістичних сил України, припинились. Така ситуація виникла з вини новообраного керівництва ОУН(Б).

Микола Лебідь, який до того був керівником Проводу ОУН, взимку 1943 року прийняв ряд радикальних рішень. Одне із них – повстання проти німецьких військ в Україні³⁴. Мета такого повстання – показати, що і без допомоги СРСР Україна (її населення) може звільнитись від німців. Радянський Союз, який би йшов на звільнену територію, виглядав би як імперіаліст.

Проте до влади, внаслідок політичних інтриг прийшов Р.Шухевич, який став Головою Бюро Проводу. Замість консолідаційних акцій, що їх намітив М.Лебідь, Роман Шухевич почав проводити політику організації по "лінії, яку вже практично здійснював на Волині Клим Савур – боротьба проти радянських партизан і поляків"³⁵.

І хоча до приходу Шухевича до керівництва в ОУН низові ланки також трактували Боровця як майбутнього конкурента, "але тим часом посилали до своїх людей на вишкіл і заправу"³⁶. Більше того, співпрацювали деякий час, здавалось, зовсім непримиримі супротивники – ОУН(М) і ОУН(Б), точніше їх військові загони. В цей час керівники військових частин ОУН полковника Мельника і ОУН(Б) писали договір про утворення "спільного штабу, який проводитиме спільні дії аж до досягнення незалежності української держави"³⁷. Але ще не встигли висохти чорнила на підписаних документах, а договір було порушено.

У кінці червня 1943 року появилась листівка, в якій усім партизанським відділам наказувалось підпорядкуватись головному штабові УПА(Б). Під листівкою стояв підпис – Тур (псевдонім Романа Шухевича).

З червня ОУН(Б) почала вести роботу, направлену на підпорядкування бульбівців різними методами, в тому числі і силою зброї.

Влітку отаман зі своєї сторони зробив спробу ще раз налагодити контакти з УПА-Південь бандерівської течії, де на високих посадах знаходились його знайомі по Березі Картузькій – Бусел і Волошин, але і це намагання зазнало невдачі³⁸.

Разом з тим весною і на початку літа 1943 року Шухевич вимушений був рахуватись з позитивним ставленням місцевих жителів до УПА Бульби-Боровця. Тому він прийняв рішення, що створені на базі ОУН(Б) загони, при певних обставинах, можуть маскуватись під бульбівців, завойовуючи тим самим довіру населення. "Про це, зокрема, Шухевич у червні 1943 року відкрито говорив у приватній розмові з М.М.Польовим, директором маслозаводу в Тернополі, який виконував таємні доручення ОУН(Б)"³⁹.

Після провалу зусиль Бульби-Боровця домовитись з лідерами УПА(Б)

влітку 1943 року з обох сторін через друковані засоби почалися взаємні звинувачення.

Тарас Боровець звинувачувався у тому, що в "результаті його діяльності в Україні запроваджується анархія, у тому, що не підкоряється рішенням Проводу ОУН(Б)"⁴⁰.

У вістях з "Осередніх, Східних, Південних українських земель" про "гріхи" Боровця написано наступне: "Самозванчий отаман, анархіст Тарас Боровець, що голосно назвав себе Бульбою й підшивається всюди під дії УПА, з якою ніколи не мав нічого спільного, намагається останнім часом знову порозумітись з німцями, щоб йому дозволили "творити армію"⁴¹.

Не залишались в боргу і бульбівці. Ними було видано ряд публікацій, спрямованих проти бандерівців, їх політики – "Революція чи анархічна отаманія", "Зозулине яйце", "До Проводу ОУН(Б)" та інші.

У статтях, памфлетах, зверненнях Бульба докоряв своїм політичним опонентам тим же, чим і вони, а саме – в поширенні анархії і отаманії в Україні. "Сьогодні на землях Західної України знов появилась анархічна банда нової отаманії у вигляді так званої бандерівщини. Основною прикметою анархічної отаманії є її бундючне й безсоромне самохвальство, хамське непризнання нікого поза собою й вічна жадоба руїни самою війною для війни, а не для створення яких-небудь духовних чи матеріальних вартостей"⁴².

ОУН(Б) звинувачувалось у диктатурі однієї партії, початку непотрібної боротьби проти національних меншин, розгнузданому терорі проти українського народу, в "провокації передчасного виступу української поліції, відсутності сильного удару по німецьким стратегічним пунктам"⁴³. "Замість того, – писав Бульба-Боровець, – щоб вести сильний кваліфікований удар по стратегічним пунктам, ваші військові коменданти дали зброю дітям і жінкам, котрі почали стріляти із-за вугла кожної хати по великим підрозділам. Саме бандерівці дали можливість німецькій пропаганді виправдати ці звірства"⁴⁴.

Щоб якимось відмежуватись від дій УПА(Б), яка від травня 1943 року взяла для свого формування у Бульби назву, поліський ватажок 20 липня (за іншими документами 27 липня) видав наказ про перейменування свого підрозділу з УПА на УНРА (Українська народно-революційна армія). Отаман не хотів мати "нічого спільного з ганебною акцією Рубанівської УПА"⁴⁵.

Після перейменування бульбівських загонів, відділом пропаганди Головного штабу УНРА було виготовлено і роздано населенню велику кількість агітаційно-пропагандистського матеріалу, в якому пояснювалась мета і завдання діяльності організації.

"УНРА, – зазначалось в одному з них, – це надпартійна військово-революційна організація та осередок революційної роботи всіх трудящих за незалежну демократичну державу"⁴⁶.

"На відміну від УПА(Б), – вказувалось в іншому, – УНРА свою революційну роботу базує на демократичній основі міжпартійного порозуміння, щоб таким чином у боротьбі за визволення української держави об'єднати всі сили українського народу та створити єдиний всенародний революційний фронт" ⁴⁷.

У програмних матеріалах організації пояснювалось, що в її ряди входять всі українці, незалежно від партійної приналежності та політичних переконань, а також представники національних меншин, що визнають Україну за свою Батьківщину.

У документах УНРА відчутні ліві погляди Мітринги і його однодумців. "УНРА бореться за справедливий соціальний лад без буржуазії і панування як приватного, так і державного капіталу, класових і партійних привілеїв" ⁴⁸.

Керівним органом новоствореної організації Тараса Боровця була Політична Рада. До її складу входили спочатку п'ять, а пізніше три представники від різних політичних організацій України: від УНДП – І.Порада, від союзу українських комуністів-самостійників – М.Даниленко, від ОУН(М) – О.Жданович, від безпартійного громадянства – С.Мазепа, від козаків Дону і Кубані – сотник А.Бочанов" ⁴⁹.

Можливо, саме події, пов'язані з реформуванням УПА(Б-Б), стали приводом для відкритого збройного виступу зі сторони УПА(Б). На це, зокрема, вказував сам Тарас Бульба-Боровець: "Тоді (після перейменування. – *Авт.*) рубанівці об'явили нам безоглядну війну, яка триває досі" ⁵⁰.

Інші дослідники вважають, що такою причиною, точніше приводом, стала публікація в часописі "Оборона України" (видавався відділом пропаганди при Головній команді УНРА) 10 серпня 1943 року "Відкритого листа до Проводу ОУН(Б)" ⁵¹.

Є ще й третя точка зору, відповідно до якої влітку 1943 року між УПА(Б) керівництвом гітлерівських спецвідомств була досягнута домовленість – Тарас Боровець мав бути ізольований, а його збройні формування повинні увійти до складу УПА(Б) ⁵².

Пік військового протистояння між УНРА і УПА(Б) припадає на другу половину серпня. 18.08.1943 року партійна сітка ОУН(Б) прикоротила боротьбу з німецьким окупантом та московсько-більшовицькими бандами, – писав Бульба-Боровець, - і скерувала всю свою увагу та зброю проти головного ворога України – Бульби" ⁵³.

У Сарненському районі, у селі Борожниці, обманом, бандерівці зброїли один підрозділ бульбівців, відібрали пропагандистську літературу, а самих мало не вбили. Такі ж акції проводили вони в інших районах Волині і Полісся.

На Крем'янецьчині, де бандерівці і бульбівці довгий час вели спільні операції проти німецьких окупантів і навіть створили спільний штаб, через

дії тогочасного керівництва УПА(Б) співпрацю було зруйновано. Провід дав наказ напасти на підрозділ УНРА. В результаті чого було роззброєно три сотні козаків і знищено штаб⁵⁴.

Але найбільш відчутного удару бандерівці завдали військовим загонам Бульби-Боровця саме 18.08.1943 року.

У цей день на хуторах біля села Хмелівка, що на Костопільщині, отаман відвідував свою Людвипільську сотню. Остання складалась з близьких отаману земляків. Вночі бульбівський підрозділ був оточений шістьма курінями УПА(Б)⁵⁵. Щоб не спричиняти братовбивства, Тарас Боровець дав наказ не чинити опору, а розсіяно відступити.

Бандерівці схопили понад 100 козаків УНРА, трьох старшин і дружину Бульби – Ганну Йосипівну Опочинську. Одинадцять козаків поранено і вбито п'ять командирів УНРА⁵⁶.

Одного з полонених – Миколу Крука, бандерівці відпустили. Через нього була передана пропозиція (фактично ультиматум) – "відновити перервані переговори з командуванням УПА, щоб якось домовитись і ліквідувати конфлікт, продовжити працю спільно"⁵⁷.

Від Тараса Бульби-Боровця вимагали беззастережного підпорядкування УНРА політичній лінії ОУН – бандерівської течії, та наказам Головної команди УПА. Проте отаман відмовився, мотивуючи її такими причинами: "Ви узурпуєте собі право на суверенну всеукраїнську державну владу, до чого, як одне з багатьох політичних угруповань, не маєте найменших підстав.

2. У своїй дипломатії Ви не придержуєтесь правил революційної етики. Одне говорите, а друге робите, присвоюєте собі чужі гасла та концепції. Вся ваша пропаганда зводиться до загальної брехні і не перебирає в найбрудніших засобах.

3. Свою державну владу Ви проголошуєте необдуманно, коли і де попало.

4. Ваша влада в терені поводитьсь не як революційна влада, а як звичайна банда. Замість поборювати анархію в країні, Ви її збільшуєте своїм ганебним поступуванням, яке зводиться до варварського мордування безборонних жінок, національних меншин...

5. Ви вже сьогодні розпочали руйнуючу братовбивчу війну, бо не хочете боротися разом з цілим українським трудовим народом за його визволення, а боретесь за владу над ним...

6. Замість триматись конспірації, щоб охороняти населення від ворожих репресій, Ви зробили зі своєї підпільної сітки явну "владу" та ставите цілі гарнізони партизанів у деяких районах...

7. Ціла Ваша партизанська акція проводиться не по лінії допомоги населенню, а навпаки.

8. Замість скрито вести мілітарну підготовку, зберігаючи свої сили на слухний час, Ви сьогодні без оправданої потреби мобілізуєте тисячі людей,

щоб завтра або вперти їх під німецькі кулемети та літаки, або кинути з обрізом під танки Червоної Армії...

9. Замість підготовки всіх трудящих України до боротьби з зовнішніми ворогами єдиним революційним фронтом, Ви цей фронт розбиваєте.

10. Замість включити український народ до спільного революційного блоку всіх поневолених народів Європи та Азії, Ви своїми революційними "подвигами" довели до того, що сьогодні за кордоном ніхто не хоче з українцями говорити. Цілий культурний світ через Вас трактує українців не як людей, що шляхом революції борються за свою державу, а як звироднілих варварів і звичайних бандитів"⁵⁸.

Після такої відповіді бандерівське керівництво ще жорстокіше продовжило боротьбу з УНРА. Дружину Боровця, яку воно захопило 18.08.1943 р., завезло в Сидень і після двох тижнів тортур СБ ОУН(Б) її вбило⁵⁹.

Щоб не збільшувати братовбивства, Тарас Бульба-Боровець вирішив розформувати відділи і перевести організацію в підпілля. Передбачалось, що ця міра носить тимчасовий характер⁶⁰.

5 жовтня 1943 року отаман видав спеціальний наказ, зміст якого уже наводився. Після розформування загонів УНРА, а особливо після арешту Тараса Боровця, контакти між бултзбівцями і бандерівцями на рівні організацій припинились.

...Восени 1943 року молоді старшини УНРА дорікали своєму керівникові за його поступливість, небажання військової протидії УПА(Б). "З національної точки зору, – говорили вони Бульбі-Боровцю, – мовляв, було б куди правильніше, якби ми на початку в березні 1943 року були б розстріляли пару сот зачумажених тоталітаристів, чи навіть хай би ця акція потягла тисячі жертв українського народу, ніж сьогодні та завтра за це все мусить платити десятками та сотнями тисяч кривавих жертв, абсолютною руїною економіки та терпіти ганьбу за чийось партійну сліпоту та вождизм"⁶¹.

До таких висновків приходять у цей час і сам отаман. "Під впливом усіх жахливих подій подібні думки не були чужі й для мене... Я остаточно переконався, що з українським вождизмом, так само як і з комунізмом чи нацизмом, у нас може бути тільки одна мова – їх повне заперечення. Однак зробити практичний висновок з ревізії наших поглядів в листопаді 1943 року було неможливо. На перешкоді стояли:

1. Відворотня директива нашого уряду.

2. Червона Армія, що була вже у Києві"⁶².

Якщо першу "перешкоду" з огляду на попередній аналіз його діяльності можна поставити під сумнів, то щодо другої – заперечень немає.

Проте, була ще й третя причина, яка не давала змогу зробити практичний висновок – відсутність достатньої військової сили, здатної

протистояти бандерівцям. Симпатії населення схилились до більш гнучкої політики останніх.

Таким драматичним був фінал взаємостосунків УПА(Б-Б)-УНРА й УПА(Б). Умовно перебіг цієї боротьби можна розділити на три етапи.

Перший тривав з часу заснування "Поліської Січі" до травня 1942 року. Він характеризувався прихованою ворожнечею між рухом Бульби і Бандери. Партизанська боротьба тоді бандерівськими керівниками не тільки не признавалась, але й засуджувалась.

Другий період – з червня 1942 по січень 1943 року. З однієї сторони він визначався непризнанням верхівкою ОУН(Б) Тараса Боровця і його формувань, а з іншої – співпрацею низових структур обох організацій.

Третій період – лютий-травень 1943 року. Позиція ОУН(Б) у напрямі об'єднання усіх націоналістичних сил України стає поступливішою. Із Бульбою-Боровцем бандерівці ведуть переговори про об'єднання зусиль у спільній боротьбі.

Четвертий період – червень-листопад 1943 р. Для цього періоду було притаманне військове протистояння. Загони УПА(Б-Б)-УНРА в основній своїй масі були підпорядковані керівництву ОУН, УПА(Б).

... Крім спроб знайти взаєморозуміння з бандерівцями, контактів із мельниківцями, організаціями і групами, що входили в Політраду УНРА, Тарас Бульба-Боровець мав зносини з іншими політичними силами, зокрема з Фронтом Української Революції (ФУР), на чолі якого був Володимир Яворенко.

Представник ФУР Іларіон декілька разів відвідував УПА(Б-Б)-УНРА. Між ним і Мітрингою була досягнута домовленість про входження Фронту Української Революції до УНДП, а відтак і до Політради. На початку літа 1943 року, повертаючись до місце розташування свого формування, Іларіон був схоплений бандерівцями і розстріляний"⁶³.

За деякими даними, після відкритого конфлікту з бандерівцями в кінці літа 1943 року В.Яворенко збільшив свою активність, але вже в рядах УНРА, а восени цього ж року під тиском УПА(Б) перейшов у глибоке підпілля⁶⁴.

Таким чином, спроба Бульби-Боровця консолідувати усі українські політичні сили і створити єдиний фронт боротьби закінчилась невдачею.

В основному це сталося через дії тогочасного керівництва УПА бандерівської течії. Замість об'єднання зусиль усього народу, на західноукраїнських землях постав період Руїни і громадянської війни.

СТАВЛЕННЯ УПА(Б-Б)-УНРА ДО ПОЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

У багатьох своїх публікаціях, так чи інакше спрямованих проти ОУН і УПА(Б), Бульба звинувачує останніх у безглуздому терорі проти національних меншин, і, зокрема, польського населення, яке проживало в

Україні. Як же сам Боровець і члени його формування ставились до цієї проблеми?

На перший погляд може здатись, що отаман зі своїми козаками не брав участі в антипольських акціях. Такої ж думки один із дослідників діяльності Бульби – Анатолій Жуківський. "Провід ОУН(СД)", а вірніше його служба безпеки почала винищувати польське населення, проти чого гостро виступав Боровець. Це й стало причиною того, що свої формування він перейменував на УНРА і таким чином відмежувався від терористичної діяльності СБ" ⁶⁵.

Але факти свідчать про інше. Польський дослідник Яцек Вільчур у своїй статті "Поворот до поганої минувшини" писав, що "перших вбивств допустилися відділи, якими раніше командував Тарас Бульба-Боровець. В їх склад входили неосвічені люди, які вбивали сусідів часто з причини давніх сусідських поракунків" ⁶⁶.

Командир польського партизанського загону, який перебував у Москві влітку 1943 року, Роберт Сатановський казав про отамана: "...його лозунги – смерть ляхам, смерть кацапам. Прилюдно німці Тараса Боровця не підтримують, а потай підіграють його діяльності. Німці, наприклад, старанно фотографують погроми проти поляків і приписують їх партизанам і взагалі українцям, які за твердженням німецької пропаганди є ворогами польського народу" ⁶⁷.

Антипольське спрямування у діяльності військових загонів Тараса Боровця зазначали також і командири радянських партизан.

Командир партизанського з'єднання Сабуров повідомляв в УШПР: "Бульбівці нападають на польські села. В селі Гурля Людвіпольського району бульбівці зв'язали дві польські сім'ї, завезли їх в ліс і по-звірячому зарізали кинджалами. На хуторі Берестовець 10 травня 1943 року бульбівці вирізали 11 поляків. У селі Олександрівка 21 травня вони перебили частину польського населення і спалили село. Спалені також польські села і хутори Карачук – 100 дворів, Катеринівка – 150 дворів, Янцека – 100 дворів, Сохи – 80 дворів. Населення, яке не встигло втекти – знищено" ⁶⁸.

Разом з тим, Бульба робив спроби порозумітись з поляками. У звіті з "революційної діяльності" він зазначав: "Нами був пов'язаний контакт з місцевими польськими організаціями. Справа була на добрій дорозі до порозуміння для спільної українсько-польської акції проти німецько-московських загарбників, але під весну 1943 року ті взаємовідносини перервала гостра протипольська акція бандерівців" ⁶⁹.

Не змігши особисто налагодити контакти з польськими організаціями, Тарас Бульба-Боровець в червні звертається через листівки до цілого польського народу. "Поляки, – говорилось в ній. – Німецьким та російським імперіалістам залежить на роз'єднанні та ворожнечі серед поневолених народів. А особисто німцям залежить на тому, щоб між і українцями і поляками не було згоди" ⁷⁰.

У зверненні отаман нагадував полякам деякі віхи в історії, пов'язані з нацьковуванням їх німцями на український народ. Бульба-Боровець зазначав, що нацисти "при допомозі своїх провокаторів стали українськими руками мордувати поляків, нібито зате, що поляки вирізують українців за Бугом" ⁷¹. Поліський ватажок закликав спільними зусиллями покласти край братовбивчій війні і разом взятись за своє визволення. Бульба просив польський народ не гнатися за "східними кресами", а боротись за звільнення своїх одвічних етнографічних земель на заході від німецьких загарбників.

Проте зупинити полум'я жорстокого конфлікту йому не вдалося. "Для УПА(Б-Б), – за словами Т.Боровця, – це означало 3-й відкритий фронт – польський" ⁷².

Антипольську боротьбу Поліської Січі-УПА-УНРА підтверджують й українські дослідники ⁷³.

Таким чином, і сам Тарас Бульба-Боровець у діяльності своїх формувань не зумів уникнути антипольського спрямування.

Замість організації боротьби проти головного тогочасного ворога – нацистської Німеччини військові підрозділи Тараса Боровця брали участь у роздмухуванні полум'я братовбивчої війни.

Результатом таких дій було взаємне знищення та роз'єднання антигітлерівських сил, усіх національних груп України в той час, та настороженість і упередженість у взаєностосунках у майбутньому. У виграші від такого становища залишались нацисти.

П'ЯТЬ ПО ДВАНADЦЯТИЙ

Кожна подія повторюється в історії двічі: один раз як трагедія, а другий у вигляді фарсу.

Найбільш непривабливою позиція Тараса Боровця була в останні місяці війни. Співпраця з гітлерівцями в цей період показала повну неспроможність його як політичного діяча.

Через обмаль документів, наукових публікацій, які б висвітлювали тогочасну діяльність отамана, автор змушений зробити панорамний огляд подій. Діяльність Бульби-Боровця була їх складовою частиною.

... Із зміною політичної ситуації в Європі керівництво III Рейху в 1944 році змушене знову повернутись до обговорення українського питання. Насамперед це було викликано розвитком подій на радянсько-німецьких фронтах.

Для Німеччини становище там було невтішним. Перемога СРСР та його союзників залишалась питанням часу. Виходячи з того, що українські націоналісти продовжували боротьбу з радянською владою, керівники

німецької армії та спецвідомства з метою активізації антирадянської і боротьби в Україні та отримання розвідувальної інформації вирішили налагодити з ними контакт. Тим більше, що вся територія України повністю знаходилась під радянським контролем, тому розгляд українського питання не міг становити небезпеки для гітлерівців.

Рейхсміністерство з окупованих територій Сходу висловило свою думку з цього приводу в листі від 16 вересня 1944 р. до ОКВ. "Тоді, як в Україні не існує ніякої цивільної німецької адміністрації, і, отже, не існує жодної можливості ведення військових дій проти німецьких цивільних осіб, немає жодного заперечення проти встановлення контакту з українськими національними бандами для їх підтримки в боротьбі проти Росії"⁷⁴. Була і ще одна причина актуальності українського питання. На території Німеччини у 1944 році перебувало понад 3 мільйони 700 тисяч робітників і 200 тисяч вояків українців⁷⁵.

Частини вермахту потребували людських резервів. Поскілки у Німеччині вони були майже повністю вичерпані, то нацистські генерали з пожадливістю дивились на українців, так само, як і на представників інших народів Радянського Союзу, як на перспективне джерело поповнення "гарматного м'яса".

Щодо тактичних підходів у залученні народів СРСР до боротьби з Червоною Армією у верхівки націонал-соціалістичної Німеччини існувало два погляди.

Один із них полягав у мобілізації і згуртуванні усіх "народів Росії" навколо руху Власова, а інший – у створенні окремого національного комітету для кожного народу.

Першого підходу дотримувався Гімmlер та деякі його найближчі послідовники. Фюрер, як відомо, негативно ставився до озброєння підкорених народів, навіть якщо представники останніх і виявляли бажання воювати на стороні нацистів. Керівники націонал-соціалістичної Німеччини боялися, що в кінцевому результаті зброя в певний час може повернутись проти них самих. Проте ситуація на фронтах внесла свої корективи.

Весною 1944 року в одному з донесень німецької армії зазначалось, що "18 армія (Північна) почала формувати чоловічі і жіночі допоміжні робітничі російські частини. Мета такої акції:

1. Протидіяти моральній та політичній розбещеності молоді.
2. Не допустити приєднання юнаків до партизанських банд.
3. Запобігти попаданню їх у ворожі руки під час відступу військ вермахту...

Організація допоміжних робітничих загонів, з огляду нестачі наших людських резервів, необхідна для вирішення наших повсякчасних завдань"⁷⁶.

Ініціативу 18 армії схвально сприйняло командування вермахту.

Підтримав організацію чоловічих і жіночих робітничих допоміжних

російських частин із народів СРСР рейхсфюрер Гімmlер. Від жаху перед можливістю озброєння підкорених народів у 1943 році, він пройшов шлях до повної підтримки у 1944 р.

При виборі керівника, навколо якого відбулася б мобілізація усіх сил "народів Росії", ставка була зроблена на А.Власова. Широко розрекламований нацистами як антибільшовицький борець, цей діяч очолював загони, сформовані із солдатів Червоної Армії, що перейшли на сторону гітлерівців, чи попали в полон.

До 1944 року його військові загони називались РОА (Російська Визвольна Армія). Остання мала лише пропагандистське значення.

З погіршенням ситуації на фронтах нацистське керівництво рішуче змінило ставлення до власівців і національного питання в цілому.

Керівництво вермахту та проросійські кола переконали Гімmlера в необхідності більш широкого залучення усіх народів Радянського Союзу до боротьби з "більшовицькою Москвою".

29 вересня 1944 року відбулася зустріч "головнокомандуючого РОА" з рейхсфюрером. В офіційному комюніке, опублікованому відразу після зустрічі, говорилося, що "було зроблено заходи для того, щоб ввести в дію всі сили російського народу для звільнення його Батьківщини від більшовизму"⁷⁷.

Велику активність в організації РОА проявляв і сам А.Власов. Він намагався всіляко збільшити в очах націонал-соціалістичної Німеччини значення Визвольної Армії. "Німецька армія ніколи не була в змозі завоювати Росію, – казав їм російський генерал. – Росія може бути побита лише росіянами"⁷⁸. А для цього, за його словами, необхідно сформувати сильну боєздатну російську армію.

Після зустрічі стало відомо, що Гімmlер погодився на створення "Комітету Визволення Народів Росії", до складу якого крім росіян, мали б входити представники інших національностей СРСР. Рейхсфюрер дозволив також Власову формування нових дивізій і обіцяв останньому всіляку підтримку.

Таким чином Гімmlером, не без згоди Гітлера, була розіграна чи не остання карта в політичній грі – російська. Але і вона, як виявилось пізніше, була бита.

Іншого погляду дотримувався А.Розенберг. Його позицію підтримували: обергрупенфюрер СС Бергер, штурмбанфюрер Арльт, який займався східноєвропейськими справами в головному відділі СС, і оберфюрер СС Крегер.

Останні вважали, що для успіху організації добровольчих підрозділів необхідно створити Український Національний Комітет, незалежний від КОНРу.

Однак представники обох поглядів сходились на тому, що для забезпечення підтримки українців, які в цей час перебували в Німеччині,

необхідно звільнити керівників українських націоналістів. Хоча рішення стосовно цього було прийняте ще на початку року, практичний крок вони робили тільки в серпні.

Першим звільнили Тараса Бульбу-Боровця. Такий вибір нацистів пояснюється тим, що отаман протягом усього періоду існування очолюваних підрозділів – Поліської Січі, УПА, вважав своїм головним ворогом Радянський Союз. До того ж під час окупації нацистами України не припиняв спроби порозумітися з ними.

Але після звільнення його з Концентраційного табору німецька влада зрозуміла, що це не найкраща кандидатура. Для Гімлера тому, що, будучи українським націоналістом, він хотів входити у КОНР, а для Розенберга – що не користувався авторитетом серед української еміграції в Німеччині.

Для того, щоб протистояти Власову і його комітету, Розенберг і його прихильники добились звільнення 25 вересня 1944 року Степана Бандери і Ярослава Стецька, а 17 жовтня звільняють Андрія Мельника.

Проте С.Бандера, розуміючи, що націонал-соціалістична Німеччина приречена, відмовився безпосередньо брати участь у роботі УНК. 5 жовтня обергрупенфюрер Бергер з метою залучення Степана Бандери до організації УНК викликав його до себе на переговори, але зустріч завершилась безрезультатно. Бергер відмітив, що Бандера жорсткий і ненадійний партнер. Він "може бути нині нам потрібний, – писав обергрупенфюрер, – але надалі він небезпечний"⁷⁹.

Деякий час справами організації УНК займався А.Мельник. Але дуже швидко він теж відмовився від подальшої роботи в цьому напрямі.

А тим часом, позиції керівника КОНРу при підтримці нацистських керівників невпинно зростали і міцніли. У результаті консультацій на початку листопада 1944 року Гімлер і Гітлер остаточно схвалили план Власова.

14 листопада 1944 року на зборах у Празі А.Власова було офіційно обрано головою комітету Визволення Народів Росії. Того ж дня ним було проголошено маніфест діяльності організації, який отримав назву "Празький маніфест".

Розенбергу і його прихильникам стало зрозуміло, що вони програли, тому до зими 1945 року робота по створенню УНК була загальмована.

У січні 1945 року керівники III Рейху вирішили призначити (при погодженні з керівниками українських політичних партій) головою УНК Павла Шандрука. З обранням останнього на посаду голови комітету зі сторони Гімлера і прихильників Власова в СС робились спроби зблизити позиції УНК і КОНРу.

30 січня 1945 року завдяки їх зусиллям відбулась зустріч між керівниками цих колабораціоністських організацій. За деякими даними на ній було досягнуто компромісу. "Шандрук з його українським комітетом мав залишатись згідно з цим планом незалежним. Він формально

назначався представником галицької землі, яку А.Власов готовий був визнати як неросійську. Шандрук ставав би керівником української "галицької" армії, а інші підрозділи, які склались із східноукраїнського населення, у разі виявлення ними бажання, могли б входити у КОНР" ⁸⁰.

На другій і останній зустрічі з керівником Комітету Визволення Народів Росії, в лютому 1945 року, Гімлер підтримав цю ідею. Але Гітлер, проінформований Рібентропом, переконав останнього зупинити такі ігри, що і було через деякий час зроблено. Павло Шандрук у своїх мемуарах заперечував будь-які компроміси з Власовим і КОНР ⁸¹.

Керівництво III Рейху, зробивши ставку на А.Власова, тобто на "російську карту", не хотіло визнати незалежного УНК. А без офіційного визнання П.Шандрук не хотів і не міг діяти.

Щоб прискорити розгортання діяльності організації, Розенберг 23 лютого 1945 року формально визнає П.Шандрука головою незалежного УНК і доручає генералові його формування. 12 березня самочинно, без погодження з Гітлером він повідомив генерала Шандрука, що "1. Німецький уряд визнає УНК, як єдиного представника українського народу.

2. Національний комітет має право заступати своє розуміння майбутнього України і проголошувати його у своїх деклараціях і маніфестах. При остаточному в'ясненні питання, як мають бути організовані українці, що борються в складі німецьких збройних сил, я обстоюватиму думку, щоб українські військові частини зібрали разом в українську визвольну армію" ⁸².

Після отримання листа від А.Розенберга Павло Шандрук поїхав до Веймару, де відбулась так звана "Веймарська конференція". У ній взяли участь Володимир Кубійович – керівник УЦК, Василь Дубравський – голова українського громадського комітету та М.Лівицький – син президента УНР.

"Конференція" підготувала декларацію про цілі, завдання УНК. Крім цього, "УНКомітет своєю постановою № 2 за 18.03.1945 р. призначив мене командуючим Українською національною Армією," – писав у своїх мемуарах генерал Шандрук ⁸³.

Такими були перепиті, пов'язані з обговоренням нацистським керівництвом українського питання в 1944-1945 рр.

Тарас Боровець у цей час був відтіснений на другий план. Активною політичною діяльністю він не займався, хоча підтримував тісні зв'язки з керівником УНК.

У той період П.Шандрук жив у помешканні, котре знімав Тарас Бульба-Боровець. Зустрічаючись мало не щодня, вони обмінювались інформацією, а тому отаман був добре проінформований стосовно подій, пов'язаних з діяльністю УНК.

За дорученням нацистів отаман займався формуванням бригади

особливого призначення, завданням якої було: "висадившись парашутним десантом позаду радянського фронту, продовжити партизанську боротьбу"⁸⁴

Однак усі наміри щодо бригади особливого призначення, так само як і УНА, залишились нереалізованими, хоча і самі плани для дослідників мають певний інтерес.

Нова армія, за планами її фундаторів, мала складатись з двох частин:

"1. Регулярної наземної армії, що мала завдання боротись на Східному фронті проти ворога України – СРСР.

2. Иррегулярної частини, що мала офіційну назву – група "Б" УНА. Група "Б" мала завдання перекинутись на Східний фронт для диверсійно-партизанської акції проти комуністів в Україні"⁸⁵.

До складу регулярної армії мали входити: Перша дивізія СС "Галичина", добровольчі частини, що при різних німецьких з'єднаннях і т.д....

До складу групи "Б" передбачався прийом лише добровольців. Чисельність даного підрозділу планувалась в 5 тисяч чоловік. Цей підрозділ мав очолити Тарас Боровець.

...7 квітня Радянська Армія вела бої в передмістях Берліна. "За три тижні існування УНКому вдалося зібрати до купи Протипанцерну бригаду (Друга українська дивізія) полковника Дяченка, Вільне козацтво полковника Терещенка, започаткувати поповнення Бригади особливого призначення отамана Бульби-Боровця..."⁸⁶.

Практично не вдалося реалізувати жодного наміру щодо організації УНА. Більше того, не вдалося навіть повністю підпорядкувати УНАрмії дивізію СС "Галичина", хоча П.Шандрук знаходився в ній з 17 квітня 1945 р.⁸⁷.

Як вірно вказував сам отаман, практичних дій не було зроблено з двох причин:

"1. Тому, що німці однією рукою наші плани затверджували, а іншою рукою на кожному кроці їх саботували.

2. Тому, що в травні 1945 року наступила капітуляція Німеччини.

Навіть перекинення першого батальйону групи "Б", що вже в квітні 1945 року був готовий, і з яким я мав намір відлітати із своїм штабом в Україну, не сталось, бо в німецької авіації на такі операції не вистачало часу,"⁸⁸ – писав Боровець.

Тим часом залишались лічені дні існування III Рейху. Щоб не потрапити в руки Радянської Армії, Шандрук разом зі своїми прихильниками в ультимативній формі зажадав від німецького керівництва дивізії СС "Галичина" знятися із Східного фронту і здатись союзникам, що і було зроблено 10 травня 1945 року. Дивізія інтернувалась у Ріміні (Італія).

Так закінчилась для Тараса Боровця друга світова війна і його остання безславна сторінка діяльності в ній, пов'язана з УНК-УНА.

Якщо на початку радянсько-німецької війни стосунки між Бульбою і нацистами можна ще якось відповідно оцінити (але не виправдати), то у 1944-1945 році поведінку отамана не можна навіть зрозуміти.

Більшість українських націоналістів у цей період намагались не брати участі у формуванні і діяльності УНК. Вони розуміли, що такими зв'язками лише дискредитують себе.

Для відомого українського письменника Уласа Самчука тогочасні події були вже "п'ять по дванадцятій". У власних спогадах він так описав тодішні настрої: "19 січня 1945 року вирішив провідати генерала Шандрука... А між іншим німці пропонують генералові творити українську армію! Ха-ха-ха! У "п'ять по дванадцятій"! Генерал дав згоду: українці, мовляв, ніколи не відмовляться від армії, навіть на один день, де б то не було.

Мені пропонує відділ пропаганди у тій затії. Я в думці лише посміхнувся... Дав зрозуміти, що в чудо не вірю, та ледве чи вірить у них сам генерал" ⁸⁹.

Як могло так статись, що, будучи свідком фізичного знищення нацистами сотень тисяч мирних людей, зруйнування міст і стертя з землі тисячі сіл, Бульба до останніх днів підтримував життя конаючої імперії? Чому із "визначного організатора і командира, людини рішучої і справедливої" ⁹⁰ він перетворився на раба?

Відповідь на таке питання варто дати словами головного героя роману "Орда" Р.Іваничука.

"Та невже ж це вони, козаки, які ще вчора – пішо чи кінно – з розвіяними на вітрі чубами, з піднятими шаблями, з бійним степовим гиком вривались в ворожий стан, змитаючи все на своєму шляху? Як могло так трапитись, що у мент лицарі перемінились на худобу? Чого не вистачало їм на волі, чого не виховали в собі, що так легко здалися? Мабуть мало для лицаря бойового запалу, залізної орденської єдності і хвилевих перемог...За воїном мусить стояти інститут державного послухання, якого ніколи не знав козак, викоханий безконтрольною вольницею і розгнузданим правом козацької охлократії. Що залишається йому, коли це право в нього відбирають? Ніщо. Хто за ним стоїть, хто його відстоює? Ніхто. Він усвідомлює це тільки тоді, коли з його рук вибивають шаблю і упадає тоді духом, і з лицаря умиє стає рабом. Що треба дати народові, щоб він народом залишився, навіть тоді коли в нього відбирають меч? Мисль, просвіту, науку права і державності, філософію буття" ⁹¹.

А якраз останнього для Тараса Боровця, як і для більшості тодішніх керівників українських націоналістичних організацій не вистачало.

ПОСТСКРИПТУМ

Рух Тараса Боровця був до певної міри своєрідним для того часу

явищем. Діючи в період існування тоталітарних режимів, він зробив спробу відійти від усталених політичних норм.

Не дивлячись на небезпеку постійного нападу зі сторони ворожих бульбівцям сил, отаман у діяльності своїх формувань намагався дотримуватися політичної, релігійної і національної терпимості.

У військових підрозділах співіснували: націоналісти і комуністи, монархісти і республіканці, безпартійні, хоча особисто поліський ватажок не схилився до жодної політичної партії, групи чи організації.

З однієї сторони тому, що прагнув у недалекому майбутньому стати всеукраїнським лідером, захисником і виразником волі всього народу України. А партійна приналежність була б перешкодою у здійсненні таких задумів.

Були ще й інші причин відмови отамана від вузько партійної підпорядкованості його військових формувань. Перебуваючи в стані жорстокої конфронтації з радянською владою, українськими націоналістами бандерівської течії, періодами – і з нацистами, перед Тарасом Боровцем поставали й інші завдання. Одне із них – необхідність протиставити цим силам крім зброї, ще й відмінну політичну програму.

Однак, через те, що керівник Поліської Січі-УПА-УНРА не опирався реально на інше світоглядне вчення, ним і було запропоновано лише загальні гасла: "Своя державність, Збройна сила, Віра Христова".

Ідеологічним підґрунтям політичної програми мало служити християнське віровчення. Але воно не могло об'єднати і згуртувати український народ, повести його за національне і соціальне визволення, тому що християнство було ідеологічною і політичною парадигмою епохи Реформації. Через те відчувалась гостра потреба нової політичної програми. А такої Тарас Боровець запропонувати не зміг.

Проте занепад бульбівського руху, окрім відсутності чіткої і привабливої для широких верств населення України політичної програми, був закономірним і з ряду інших причин.

Міна сповільненої дії була закладена у фундамент формувань Тараса Боровця ще на самому початку їх діяльності.

Перші загони бульбівців – "Поліська Січ", що виникли в липні-серпні 1941 року, були логічним продовженням і наслідком сталінської політики на західноукраїнських землях у 1939-1941 роках.

На першому етапі існування військових загонів Тараса Боровця (липень-серпень 1941 року) до їх складу входили люди, які з різних причин були вороже настроєними до Радянської влади. Про це свідчить і націленість діяльності в той час "Поліської Січі" – виключно антирадянська.

Німецька окупаційна влада визнавалася бульбівцями як союзницька сила.

Але з осені 1941 року ситуація докорінно змінюється. Терор нацистів

проти українського народу, в тому числі і проти козаків формально демобілізованої "Поліської Січі", привів до антигітлерівського опору населення. Це й стало причиною створення УПА(Б-Б).

Діяльність бульбівських формувань на другому етапі (з березня 1942 року) скерована проти гітлерівців.

Проте весь попередній досвід Тараса Боровця і його найближчого оточення не давали змоги відповідно оцінити зміни і адекватно діяти.

Не дивлячись на періоди конфронтації, яка періодами носила досить гострі форми (особливо в першій половині 1943 року), поліський ватажок і його прихильники не втрачали надій на допомогу німецького вермахту у здійсненні своїх задумів.

Пронацистська позиція керівництва УПА-УНРА не тільки перешкоджала кількісному поповненню формувань, а й у кінцевому результаті спричинила відтік тих членів, які, перебуваючи в їх рядах, прагнули воювати з німецькими окупантами. Вони вливались у загони радянських партизан і в ряди УПА(Б).

До того ж Тарас Боровець не зумів вийти за межі такого характерного явища, яке можна назвати одним словом – отаманія.

Для останньої властивим є партикуляризація, тобто обмеження діяльності певним регіоном. У даному випадку – поліським. Під час отаманії політична діяльність ведеться не заради отримання можливості виборення кращої долі для всього народу, а заради досягнення самої влади: абсолютної і керованої самим отаманом.

Проте негативні наслідки діяльності отамана не обмежились безпосередньо періодом війни. Результати згубної політики цього поліського діяча сягали і майбутнього, адже Тарас Боровець дискредитував саму кінцеву мету діяльності Поліської Січі-УПА-УНРА – створення української самостійної суверенної соборної держави.

Стосунки з німецькими окупантами на протязі всього періоду Великої Вітчизняної війни давали підстави зацікавленим колам ототожнювати ідею української державності з українським націоналістичним рухом (складовою частиною якого був рух Бульби-Боровця) та їх "господарями" – нацистами.

Цей факт, акцентований післявоєнною радянською пропагандою, зумовив до певної міри знецінення ідеї української державності, збільшив недовіру східноукраїнського населення не тільки до націоналістичного руху в Україні, але й до мешканців Західної України в цілому.

Надалі ці негативні явища, пов'язані з діяльністю Тараса Боровця і його формувань, стали одним із каталізаторів громадянської війни на західноукраїнських землях, її відлуння доноситься і у наше сьогодення.

Рух Бульби-Боровця, не дивлячись на підтримку тисяч українців, особливо на початку діяльності УПА(Б-Б), не перетворився на ту силу, яка б змогла привести до національного визволення.

Ставка, зроблена на гітлерівську Німеччину, а не на мудрість, витримку, волелюбність власного народу відвернула в кінцевому підсумку від нього українське суспільство і прирекла його рух на занепад, а самого Тараса Бульбу-Боровця - на неславу й забуття.

ПРИМІТКИ

- ¹ Шуляк О. В ім'я правди... – С. 14.
- ² Медведев Д. Сильные духом. – К., 1978. – С. 84.
- ³ Armstrong A. Ukrainian nationalism... – С. 145.
- ⁴ Там само.
- ⁵ Бульба-Боровець Т. Армія без держави... – С. 109.
- ⁶ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 70. – Спр. 874. – Арк. 5.
- ⁷ Медведев Д. Сильные духом... – С. 136.
- ⁸ Бульба-Боровець Т. ... Армія без держави... – С. 136.
- ⁹ Державний архів Служби безпеки України (далі – ДА СБ України). – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 32. – Арк. 208.
- ¹⁰ Там само.
- ¹¹ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 70. – Спр. 987. – Арк. 42.
- ¹² Медведев Д. Сильные духом... – С. 138.
- ¹³ ЦДАГО України. – Ф. 65. – Оп. 2. – Спр. 15. – Арк. 1.
- ¹⁴ Там само. – Ф. 1. – Оп. 70. – Спр. 80. – Арк. 18.
- ¹⁵ Там само. – Спр. 874. – Арк. 5.
- ¹⁶ Там само. – Ф. 65. – Оп. 1. – Спр. 16. – Арк. 18.
- ¹⁷ Там само.
- ¹⁸ Там само. – Арк. 20.
- ¹⁹ ДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 32. – Арк. 208.
- ²⁰ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 70. – Спр. 889. – Арк. 21.
- ²¹ Кентій А. Отаман Тарас Бульба... – С. 78.
- ²² ДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 403. – Арк. 4.
- ²³ Там само.
- ²⁴ Шуляк О. В ім'я правди... – С. 15.
- ²⁵ Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні... – С. 179.
- ²⁶ ДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 403. – Арк. 5.
- ²⁷ Там само.
- ²⁸ ЦДАГО України. – Ф. 63. – Оп. 5. – Спр. 5. – Арк. 70.
- ²⁹ Косик В. Ставлення німців до ОУН і УНА (1941-1944) // УПА і національно-визвольна боротьба... – С. 24.
- ³⁰ Шуляк О. В ім'я правди... – С. 18.
- ³¹ Там само.
- ³² Миткалик І. УПА-УНРА Тараса Боровця-Бульби... – С. 69.
- ³³ ДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 403. – Арк. 6.
- ³⁴ Дзьобак В. Час руїни минає, доба творення настає // Голос України. – 1992. – 14 жовтня.
- ³⁵ Там само.
- ³⁶ Скорупський М. Туди де бій, за волю. – Київ-Лондон-Париж-Торонто-Нью-Йорк-Сідней. – 1992. – С. 82.
- ³⁷ Там само. – С. 89.

-
- ³⁸ Там само. – С. 150.
- ³⁹ *Кентій А.* Отаман Тарас Бульба... – С. 76.
- ⁴⁰ Літопис УПА. – Торонто. – 1978. – Т. 2. – С. 43.
- ⁴¹ Там само. – С. 205.
- ⁴² Революція чи анархічна атаманія // Червоний прапор. – 1990. – 14 листопада.
- ⁴³ ДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 403. – Арк. 7.
- ⁴⁴ Там само.
- ⁴⁵ Звіт от Тараса Бульби-Боровця з революційної діяльності за час від 1 січня 1942 р. до дня листопада 1943 р. Документальний фонд виставки.
- ⁴⁶ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 70. – Спр. 992. – Арк. 159.
- ⁴⁷ *Миткалик І.* УПА-УНРА отамана Тараса Бульби-Боровця... – С. 70.
- ⁴⁸ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 70. – Спр. 999. – Арк. 160.
- ⁴⁹ Там само. – Арк. 126.
- ⁵⁰ Звіт от Тараса Бульби-Боровця з революційної діяльності... Документальний фонд виставки.
- ⁵¹ *Миткалик І.* УПА-УНРА отамана Тараса Бульби-Боровця... – С. 70.
- ⁵² *Троцинський В.* Проти вигадок про так званий "антифашистський рух опору українських націоналістів" // Український історичний журнал. – 1988. – № 5. – С. 79.
- ⁵³ До Проводу ОУН-Бандери і Головної команди УПА. Відкритий лист Бульби-Боровця. Документальний фонд виставки.
- ⁵⁴ ДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 403. – Арк. 8.
- ⁵⁵ *Шуляк О.* В ім'я правди... – С. 27-28.
- ⁵⁶ Там само.
- ⁵⁷ До проводу ОУН-Бандери і Головної команди УПА. Відкритий лист. Документальний фонд виставки.
- ⁵⁸ Там само.
- ⁵⁹ *Шуляк О.* В ім'я правди... – С. 28.
- ⁶⁰ Звіт от Тараса Бульби-Боровця з революційної діяльності... Документальний фонд виставки.
- ⁶¹ *Бульба-Боровець Т.* Армія без держави. – Вінніпег. – 1981. – С. 270.
- ⁶² Там само. – С. 271.
- ⁶³ *Гірняк К., Чуйко О.* Фронт Української революції. – Торонто-Онтаріо. – 1979. – С. 17.
- ⁶⁴ *Скорупський М.* Туди, де бій за волю... – С. 127.
- ⁶⁵ *Жуківський А.* Як творилася УПА... – С. 61.
- ⁶⁶ *Вільчур Я.* Поворот до поганої. [Так у друкарському примірнику. – *Редколегія*].
- ⁶⁷ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 70. – Спр. 96. – Арк. 113.
- ⁶⁸ Там само. – Ф. 65. – Оп. 1. – Спр. 16. – Арк. 16-19.
- ⁶⁹ Звіт от Тараса Боровця з революційної діяльності... Документальний фонд виставки.
- ⁷⁰ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 70. – Спр. 992. – Арк. 67.
- ⁷¹ Там само.
- ⁷² *Бульба-Боровець Т.* Армія без держави... – С. 160.
- ⁷³ *Кентій А.* Отаман Тарас Бульба... – С. 74.
- ⁷⁴ *Косик В.* Україна і Німеччина в II світовій війні... – С. 439.
- ⁷⁵ *Шандрук П.* Це було так! – С. 37.
- ⁷⁶ *Dallin A.* German rule in Russia... – С. 589.
- ⁷⁷ *Косик В.* Україна і Німеччина в II світовій війні... – С. 441.
- ⁷⁸ *Dallin A.* German rule in Russia... – С. 594.
- ⁷⁹ Там само. – С. 625.
- ⁸⁰ Там само. – С. 646.

-
- ⁸¹ *Щандрук П.* Це було так! – С. 37-38.
- ⁸² *Колісник Р.* Військова управа та українська дивізія Галичина. – Канада. – 1990. – С. 127.
- ⁸³ *Щандрук П.* Це було так! – С. 40.
- ⁸⁴ *Armstrong A.* Ukrainian nationalism... – С. 185.
- ⁸⁵ *Бульба-Боровець Т.* Армія без держави. – Вінніпег. – 1981. – С. 307.
- ⁸⁶ *Щандрук П.* Це було так! – С. 41.
- ⁸⁷ *Колісник Р.* Військова управа та українська дивізія Галичина... – С. 128.
- ⁸⁸ *Бульба Боровець Т.* Армія без держави. – Вінніпег. – 1981. – С. 310.
- ⁸⁹ *Самчук У.* П'ять по дванадцятій. – Буенос-Айрес. – 1954. – С. 27-28.
- ⁹⁰ *Миткалик І.* УПА-УНРА отамана Тараса Бульби-Боровця... – С. 71.
- ⁹¹ *Іваничук Р.* Орда // Дзвін. – 1992. – № 1-2. – С. 86.

Володимир ДЗЬОБАК